
**PRAVNI ZNAČAJ FRANCUSKE DEKLARACIJE O PRAVIMA
ČOVEKA I GRAĐANINA IZ 1789. GODINE****Emina Huseinspahić**

Pravni fakultet Univerziteta u Zenici

Fakultetska br.3.

Telefon: 00387 61 586 179

E – mail: e.huseinspahic@gmail.com

Sažetak: Deklaracija o pravima čoveka i građanina je najznačajniji pravno-politički akt Francuske buržoaske revolucije kojeg je usvojila Narodna ustavotvorna skupština 26. avgusta 1789. godine kao preteču prvog francuskog ustava. Utemeljena na idejama prosvetiteljske filozofije XVIII veka, Deklaracija je bila prvi pravni akt na evropskom kontinentu koji je raskinuo sa starim režimom i njegovim bezakonjima i proklamovao osnovne slobode i prava građana, te načela budućeg državno-pravnog i ustavnog poretka. U tom smislu, Deklaracija je uticala na razvoj moderne ustavnosti u svetu kao i na širenje ideja o ljudskim pravima što joj je priskrbilo univerzalni značaj koji se najpotpunije ostvaruje u formulaciji o pravima čovečanstva, tj. jednog sistema zaštite koji treba da prevaziđe nacionalne suverenitete, ograniči ekstenzivne državne prerogative vlasti, zaštiti okolinu, pospeši razvoj svih naroda, pokaže ekonomsku i kulturnu međuzavisnost svih zemalja i stvori viziju o pravima čoveka - viziju koja prevazilazi vreme jedne generacije da bi se projektovala u čovečanstvu budućih vekova.

Ključne reči: ljudska prava, ustavnost, pravna država, princip univerzalnosti, stari režim

Summary: The Declaration of the Rights of Man and Citizen is the most important legal and political act of the French Revolution, approved by the Nacional Assembly of France, 26. august 1789. Based on the renaissance ideas of the 18. century Declaration the first legal act on the European mainland that broke up with an old regime and its lawlessness and proclaimed the fundamental freedoms and human rights as well as principles of the future state, legal and constitutional order. According to that fact Declaration influenced the development of the modern constitutionism and the spreading the human right ideas wich gave to it universal meaning.

Keys words: human rights, rule of law, constitutionalism, ancient regime.

1. UVOD

Francuska Deklaracija o pravima čoveka i građanina iz 1789. godine predstavlja dokument epohalnog značaja i dio je procesa simbolično započetih 1789. godine. Izlazeći iz stvarnosti „starog režima“ (*ancient regime*) Deklaracija je težila novom poretku, što svakako zahteva respektiranje njenog prosvetiteljskog naboja i pravnog značaja. Ona nije bila samo jedan zakonski tekst u nizu sličnih, niti samo skup prava koje garantuje država - bila je mnogo više od toga, pa nimalo ne čudi što je pravno-politički teoretičari smatraju najmarkantnijim faktom u istoriji stvaranja republikanskih i demokratskih ideja. Danas je bez iznimke prihvaćena ocena o njenom izuzetnom značaju za demokratsko konstituisanje savremenih političkih zajednica, te u tom smislu ista predstavlja jednu od referentnih tačaka prema kojima su se određivale, ali i danas određuju društvene i pravno-političke teorije. Deklaracija je ostvarila veliki uticaj na razvoj ustavnosti i političke prakse u svetu i u tom smislu bila i ostala osnov modernog ustavnog prava i dio demokratske političke misli i filozofije demokratije.

2. ISTORIJSKI ZNAČAJ DEKLARACIJE O PRAVIMA ČOVEKA I GRAĐANINA IZ 1789. GODINE

Proklamujući univerzalna načela⁴² *Deklaracija o pravima čoveka i građanina* iz 1789. godine dobila je ogroman istorijski značaj obzirom da su predmetna načela u datim okolnostima izražavala najviši domet revolucionarnih, a istovremeno realno ostvarivih težnji i stremljenja. U odnosu na tada postojeće političke strukture i principe, Deklaracija je bila ogroman istorijski korak napred.⁴³ Revolucionarni kontekst u kojem je nastala, burna istorijska zbivanja, refleksije koje je na Evropu imalo ukidanje feudalne, apsolutističke monarhije, sve to skupa učinilo je da ovaj dokument dobije epitet veoma važnog pravno-historijskog dokumenta. Jer, kao implicitna osuda aristokratskog društva i zloupotreba monarhije, *Deklaracija o pravima čoveka i građanina* predstavljala je „pogrebni čin starog društvenog poretka“.⁴⁴ S druge strane, nadahnuta učenjem filozofa i protkana prosvetiteljskim idejama, izražavala je ideal građanstva i postavljala temelje novog društvenog poretka.

3. PRAVNI ZNAČAJ DEKLARACIJE O PRAVIMA ČOVEKA I GRAĐANINA

Pravni značaj *Deklaracije o pravima čoveka i građanina* ogleda se pre svega u njenom uticaju na širenje ideja o ljudskim pravima kroz naglašavanje njihovog značaja i činjenici da ista prevazilaze okvire nacionalnih država i „važe za sva vremena“.⁴⁵ Ove ideje su veoma brzo postale dio moderne ustavnosti, a potom i dio bogatog evropskog demokratskog i slobodarskog nasleđa, pa s tim u vezi Deklaracija predstavlja osnovu razvoja ne samo ljudskih prava, nego i ukupnog demokratskog nasleđa, političkih tradicija, slobode i vladavine prava. Ako se posmatra sam razvoj ideja o ljudskim pravima u demokratskim ustavima, tad je uticaj i zastupljenost principa proklamovanih Deklaracijom iz 1789. godine, više nego očigledan. Tvorcii Deklaracije razvili su široko prihvaćenu ideju da svaki ustav, kao osnovni i najviši pravni akt države, čine dve vrste odredbi – odredbe o temeljnim pravima i slobodama građana i odredbe o organizaciji vlasti. Za razvoj ljudskih prava najznačajnije je to da ove dve vrste odredbi nemaju isti značaj, jer kao pozitivnopravni izraz prirodnih prava čoveka, osnovna ljudska prava moraju imati prednost nad odredbama o organizaciji vlasti i pravima društva i države. Stoga nema nikakve sumnje da i danas važe principi koje su utvrdili tvorcii Deklaracije: da svaki najviši pravni akt države (ustav) treba da bude zasnovan na ljudskim pravima i da ih štiti; da treba da prizna pravo koje je prirodna pravda dala svim ljudima; da treba sadržavati načela koja mogu biti temelji svake vrste društva i da svaki član ustava može proizilaziti iz jednog načela. *Deklaracija o pravima čoveka i građanina* dala je pregršt političkih ideja kojima su se mogli nadahnjivati ustavotvorci i zakonodavci mnogih zemalja. Inače, sam proces razvoja ustavnosti u svetu posle perioda donošenja prvih ustava prošao je kroz tri karakteristične faze. U tom smislu razlikuju se:

1. razvoj ustavnosti 19. veka,
2. razvoj ustavnosti između dva svetska rata,
3. razvoj ustavnosti posle Drugog svetskog rata do danas (savremena ustavnost)

Kao opšta tendencija 19. veka može se istaći težnja za donošenjem i učvršćivanjem ustava u skoro svim razvijenim i samostalnim državama sveta. U onim državama u kojima je

⁴² Detaljnije o univerzalnim načelima proklamovanim Deklaracijom iz 1789. godine vidi u: Bakšić-Muftić, Jasna, *Sistem ljudskih prava*, Magistrat, Sarajevo, 2002., str. 137-140.

⁴³ Čedomir, Popov, *Građanska Evropa (1770-1871.)*, Impresum, Novi Sad, 1989., str. 78.

⁴⁴ Evgenije, Spektorski, *Tri deklaracije*, Arhiv za pravne i društvene nauke, Beograd, 5/1934., str. 376.

⁴⁵ Dubravka, Stajić, *Sloboda štampe i pravo na informisanje kao demokratske tekovine modernih društava*, Arhiv za pravne i društvene nauke, Beograd, 3/1989., str. 307.

građanstvo uspešno izvelo revoluciju nastaju ustavi koji su u osnovi demokratski i koji se oslanjaju na francusku *Deklaraciju o pravima čoveka i građanina* iz 1789. godine. To su pre svega ustavi Francuske, a potom i ustavi susednih joj zemalja – Laponije (1812), Belgije (1831), Pijemonta (1848) i Luxemburga (1868). S druge strane, u onim državama u kojima građanstvo nije uspeło „izneti“ revoluciju, postignut je kompromis sa snagama starog, feudalnog poretka, pa su ustavi tih zemalja predstavljali izraz postignutog kompromisa. To su ustavi Nemačke i Japana, ustavi zemalja Bliskog istoka, Osmanskog carstva i zemalja severne Afrike. Pa ipak, svi ti ustavi imali su izvesne zajedničke karakteristike u kojima se ogledao uticaj načela proklamovanih *Deklaracijom o pravima čoveka i građanina*. Svi oni proglašeni su najvišim zakonima zemalja u kojima su doneseni, svi su proklamovali prelazak državnog suvereniteta sa monarha na narod i proglasili privatnu svojinu neprikosnovenim i neotuđivim pravom. Ustavi koji su doneseni između dva svetska rata u osnovi su bili kopija prvih građanskih ustava donetih nakon Francuske revolucije. Tu i tamo su sadržavali tek delić izvesne social-reformističke ideologije i frazeologije, ali su se u principu i zadržali na tome. Najznačajniji ustav ovog perioda je Vajmarski Ustav koji je sadržavao veliki broj demokratskih principa. Gotovo jednako značajan je i Španjolski Ustav iz 1931. godine, te Poljski Ustav iz 1935. godine. Nakon Drugog svetskog rata nastupa novi period u razvoju ustavnosti. Promene u političkoj strukturi sveta i pojedinih država koje su nastale posle rata bili su uglavnom rezultat ili novih narodnih revolucija i oslobodilačkih pokreta pojedinih naroda, ili demokratizacija onih političkih uređenja čija se osnova nije bitno menjala, ali gde su fašizam i oligarhijski režimi bili urušeni. U ovom periodu ponovo se aktueliziraju načela francuske Deklaracije iz 1789. godine, ona ponovo dobivaju afirmaciju i sa oduševljenjem bivaju prihvaćeni od strane novih aktera istorijsko-civilizacijske stvarnosti.⁴⁶ Osnovni principi izneseni u *Deklaraciji o pravima čoveka i građanina* nalaze se, znatno prošireni i obogaćeni i u savremenim ustavima gotovo svih zemalja. Savremeni ustavi predstavljaju proširenje političke i pravne civilizacije ustavnosti i nacionalne vladavine. Sve se to opet dešava u socijalnim, političkim, nacionalnim i etničkim sukobima i previranjima, kao i pokušaju stvaranja novih društvenih i političkih oblika. Pa ipak, treba istaći da su ideje ustava i ustavnosti neuništive i do sada neprevaziđene, a sa njima zajedno i ideje francuske Deklaracije u čijem se članu 16. konstatuje: „Svatom društvu u kojem nisu zajamčena prava i u kome ne postoji podela vlasti, nedostaje Ustav“.⁴⁷

4. DEKLARACIJA O PRAVIMA ČOVEKA I GRAĐANINA KAO NAJZNAČAJNIJI DOKUMENT O LJUDSKIM PRAVIMA

Tvorci *Deklaracije o pravima čoveka i građanina* ponosno su isticali da je to „Deklaracija o pravima svih ljudi, za sve zemlje i za sva vremena“.⁴⁸ Dovođenje Deklaracije u vezu sa principom univerzalnosti nije bilo plod nekog naročito nadahnuća niti znak neke osobite nestvarnosti, nego je proizašlo iz nužnosti revolucionarne situacije u kojoj su Francuzi nastojali utvrditi individualna prava i slobode i utemeljiti vlast u skladu sa konceptom pojedinaca-građanina. Upravo ova ravnoteža između osnivačke i pokroviteljske brige učinila je njihovo delo tako posebnim. I premda Deklaracija o pravima čoveka i građanina nije prvi dokument u istoriji koji spominje ljudska prava i slobode, može se reći da je bila prva koja im je dala opšte, svjetsko značenje. Donesena je u jednoj državi, ali s obzirom na širinu pristupa ima univerzalno značenje, jer je okrenuta svetu i budućnosti. Duboko verujući da iznose

⁴⁶ Detaljnije vidi u: Kasim Trnka, *Ustavno pravo*, Fakultet za javnu upravu Sarajevo, Sarajevo, 2006., str. 53-57.

⁴⁷ Detaljnije vidi u: David Robertson, *A dictionary of Human Rights*, British Library Cataloguing in Publication Data, 1997. Uporedi: Bakšić-Muftić, Jasna, *Sistem ljudskih prava*, Magistrat, Sarajevo, 2002., str. 140.

⁴⁸ Marcel, Gauchet, *Prava čovjeka*, Naše teme, Zagreb, 1990., str. 70.

večne istine, vođe revolucije dale su joj opšti značaj. I bili su u pravu, jer njene temeljne ideje i načela i danas predstavljaju izvor nadahnuća teorijske misli i pravno-političke prakse mnogih zemalja. Pored poštivanja prava pojedinaca, zahvaljujući Deklaraciji razvio se i pojam prava naroda da samostalno odlučuje o svojoj pravno-političkoj sudbini, kao i, danas sve aktuelniji, princip poštivanja životne ravnoteže planete i biološke i kulturne okoline ljudskog bića. Poziv na univerzalnost Deklaracije najpotpunije se ostvaruje formulacijom o pravima čovečanstva, tj. jednog sistema zaštite koji treba da prevaziđe nacionalne suverenitete, ograniči ekstenzivne državne prerogative vlasti, zaštiti okolinu, pospeši razvoj svih naroda, pokaže ekonomsku i kulturnu međuzavisnost svih zemalja i stvori viziju o pravima čoveka koja prevazilazi vrijeme jedne generacije da bi se projektovala u čovječanstvu budućih vekova.

5. ZAKLJUČAK

Formula univerzalnosti i „dugovečnosti“ *Deklaracije o pravima čoveka i građanina* iz 1789. godine teško da se može pripisati samo pripadnosti zajednici njom proklamovanih ideja, jer ona je strukturalno utemeljena i u savremenost, a razlozi njene trajnosti su složene prirode. Deklaracija ukazuje na svest kojom se čovek vraća samome sebi gradeći temelje na kojima može svesno disponirati samim sobom i vlastitom okolinom. Socijalno-politički karakter Deklaracije koji je uvek aktuelan, ali i istorijski značaj načela koja su njen konstitutivni dio priskrbili su joj epohalni značaj. Značajan segment Deklaracije čini i nastojanje afirmacije uloge pojedinaca i negacije političke dominacije. Zbog toga Deklaracija predstavlja tačku oslona prema kojoj se određuju sve društvene i političke teorije nastale nakon Francuske revolucije do danas. Tako njena istinska snaga dobiva svakodnevnu potvrdu postajući osnov za razumevanje i procenu savremenih dešavanja. U državno-pravnom smislu, Deklaracija je uticala na pravno-političku praksu i teoriju uopšte. Talas revolucionarnih dekreta koji je usledio nakon njenog donošenja, otkrivao je smerove, glavna područja pravne intervencije i sve drugo što predodređuje ulogu pisanog ustava. Tako je stvaran čitav jedan mehanizam zakonodavstva koji će kasnije preuzeti ogromne obaveze. Na taj su način tehničke pogodnosti, a posebno zakonodavna procedura bili na liniji maksimalnog uzdizanja autoriteta ustava, zakona i drugih pravnih akata, što u konačnici i jeste karakteristika modernog doba i modernih demokratija. Deklaracija o pravima iz 1789. godine bila je nagovještaj modernog državno-pravnog poretka kako u samoj Francuskoj tako i u ostalim zemljama Evrope i sveta. Zahvaljujući njoj država je postavljena u pravne okvire poput svih ostalih subjekata i dalje usavršavana kao pravna država – jedini primeren oblik demokratski uređenog društva čije temelje čine prava i slobode čoveka i građanina.

LITERATURA

- [1.]Bakšić-Muftić, Jasna: *Sistem ljudskih prava*, Magistrat, Sarajevo, 2002.
- [2.]Gauchet, Marcel: *Prava čovjeka*, Naše teme, Zagreb, 1990.
- [3.]Popov, Čedomir: *Građanska Evropa (1770-1871.)*, Impresum, Novi Sad, 1989.
- [4.]Robertson, David: *A dictionary of Human Rights*, British Library Cataloguing in Publication Data, 1997.
- [5.]Soboul, Albert: *Francuska revolucija*, Naprijed, Zagreb, 1970.
- [6.]Spektorski, Evgenije: *Tri deklaracije*, Arhiv za pravne i društvene nauke, Beograd, 5/1934.
- [7.]Stajić, Dubravka: *Sloboda štampe i pravo na informisanje kao demokratske tekovine modernih društava*, Arhiv za pravne i društvene nauke, Beograd, 3/1989.